

ТЕМАТИЧНА НОМІНАЦІЯ
Модернізація змісту освіти
для підвищення якості освіти
та освітньої діяльності

ТЕМА КОНКУРСНОЇ РОБОТИ
Реалізація в курсі за вибором
«Перші кроки у світ фінансової грамотності»
для учнів 1 класів наскрізної змістової лінії
«Підприємливість і фінансова грамотність»

АВТОРИ ДОСВІДУ

Горбачова Олександра Олегівна,
вчитель економіки та фінансової грамотності,
спеціаліст другої категорії

Гурінок Марина Анатоліївна,
вчитель економіки, учитель-методист,
спеціаліст вищої категорії

Запорізька спеціалізована школа І–ІІІ ступенів № 100
Запорізької міської ради Запорізької області

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК

Варецька Олена Володимирівна,
професор кафедри початкової освіти,
проректор з науково-методичної роботи комунального закладу
«Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької обласної ради,
доктор педагогічних наук, професор

Запоріжжя
2023

Актуальність інноваційної розробки. Фінансова грамотність у сучасному світі є ключовою компетентністю успішної людини, суспільства та країни. Світові соціологічні й наукові дослідження щодо рівня фінансової грамотності населення доводять, що громадяни багатьох країн світу, і в тому числі України, не володіють достатнім рівнем фінансових знань, що несе загрозу фінансової безпеки держави в цілому. Тому, кількість країн, які впроваджують програми фінансової грамотності, зростає щороку. Так, в Австралії, Канаді, США, Сполученому королівстві Великої Британії та Північній Ірландії, Азії діє понад 180 таких програм для дорослих і дітей. Так, американська організація «Партнерство заради вмінь XXI століття» (Partnership for 21st Century Skills, які міститься у «Рекомендаціях Європейського парламенту Ради Європи декларувала формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006 р.), серед яких – фінансова грамотність [за 6]. Більш того, Європейська рамка підприємницької компетентності EntreComp зосереджена крім іншого може використовуватися для розроблення навчальної діяльності для заохочення розвитку підприємливості й фінансової грамотності як компетентності, визначення параметрів її оцінювання як учнів, так і інших громадян.

Варто також згадати про те, що з 2012 року МОН України за підтримки USAID впровадило експериментальне та факультативне викладання курсу «Фінансова грамотність» в системі загальної середньої освіти.

Зауважимо, що Концепцією «Нова українська школа» серед десяти ключових компетентностей задекларовано підприємницьку та фінансову грамотність [15]. Більш того, в оновленій редакції Державного стандарту початкової загальної освіти [9] одинадцятю – визначено підприємливість та фінансову грамотність, «що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень». Проте результати третього міжнародного дослідження PISA-2018 з фінансової

грамотності, у якому взяли участь 13 країн / економік ОЕСР та 7 країн-партнерок (оприлюднено 2020), визначено недостатній рівень фінансової культури в цих країнах. Це стало особливо очевидним в умовах кризи COVID-19 та російсько-української війни [18].

Цього року Україна піднялася з останнього місця в глобальному рейтингу фінансової грамотності, складеному USAID й випередила Італію, Грузію, Румунію і Чорногорію. Водночас у віковій групі українців 18-24 роки рівень фінансової грамотності поки що найнижчий серед країн ОЕСР, що, безумовно, пов'язано з відсутністю / недосконалістю системи фінансового навчання дітей, починаючи з дошкільного віку, початкової школи.

Сучасні діти мають оволодіти фінансовими знаннями і навичками, усвідомлено і розумно розпоряджатися кишеньковими грошима, зіставляти можливості з потребами, робити свідомий правильний вибір між необхідним та надмірним і відповідати за нього, протистояти впливу реклами. У них має бути сформована підприємливість [8] фінансова поведінка [17].

Зауважимо, що на сьогодні існують авторські програми з фінансової грамотності («Фінансова абетка» (2 кл.), «Фінансова арифметика» (3 кл.), «Фінансова поведінка» (4 кл.), які отримали гриф Міністерства освіти і науки України «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [11;14], проте навчання за ними розпочинається із другого класу, тому виникла потреба у розробленні й упровадженні авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності», починаючи із 1 класу.

Теоретична основа розробки. Починаючи з ХІХ століття, увагу дослідників привертало питання сприймання монет дітьми, їхнє ставлення до кишенькових грошей (Дж. Брунер, К. Гудмен, В. Зелізер, П. Плинер, Р. Саттон, Д. Фридман та ін.). У ХХ та ХХІ столітті питання формування фінансової грамотності вивчалось багатьма зарубіжними та вітчизняними науковцями, зокрема його теоретичні аспекти (В. Андрійчук [1], Л. Білоусова, Дж. Дрісколл, Х. Габе, А. Климчук, А. Лусарді, Т. Люсей, О. Шпак та ін.). Дослідники О. Варецька, І. Вітенко, О. Губенко, М. Короденко, О. Костюкова,

Т. Смовженко [за 14] та інші вивчали проблеми розбудови фінансової освіти в Україні. У більшості робіт підвищення фінансової грамотності розглядається крізь призму використання світового досвіду і торкається загалом усього населення, а не молодших школярів. Натомість З. Філончук у статті «Фінансова грамотність учнів як чинник їхньої успішної економічної соціалізації» щодо учнів початкової школи зазначає, що саме впровадження шкільної фінансової освіти дозволяє формувати фінансові компетентності для повсякденного економічного життя під час виконання економічних ролей [16]. Крім цього, комплекс питань, пов'язаних із визначенням завдань, методів, прийомів ознайомлення молодших школярів з основами фінансової грамотності з початкової школи висвітлюється у роботах В. Андрійчук [1], Б. Барчі [2], О.Варецької [5; 6; 7], Г. Григоренко, Р.Жадан, О. Лоюк [12], О. Майбороди [13] та інших. Науковці зауважують, що ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» мають наскрізно формуватися в початковій школі в усіх навчальних предметах, розвивати в учнів активність, ініціативність, економічний спосіб мислення. Однак, переважна більшість робіт (Н. Бахмат [3], Г. Коберник [10], Н. Родюк та І. Хом'юк [19], та інші) наголошують, що це має відбуватися саме на уроках математики, оскільки молодший шкільний вік –найліпший ґрунт сприйняття фінансових понять, а знання з математики є інструментами фінансової грамотності.

Щодо України, то у свій час (2000 роки) в освітньому полі України у сфері шкільної економічної освіти (фінансова грамотність розглядалась як одна з тем предмету «Економіка»), працювали такі потужні проєкти, як: Junior Achievement Ukraine (США), «Тренери для тренерів» (НРЕО, США), «Ділова активність» (Доренський університет, Велика Британія), «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» (спільний проєкт Європейського Союзу та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй), що можна розглядати підґрунтям упровадження предмету «Фінансова грамотність».

Як зауважує О. Варецька, американська організація «Партнерство заради вмінь XXI століття» (Partnership for 21st Century Skills) [7] задекларувала

ініціативність, підприємливість у переліку проголошених умінь XXI століття, які містяться у «Рекомендаціях Європейського парламенту Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». Однак, «на важливість навчання підприємливості Європейська комісія звернула увагу вперше тільки у 2003 році («Зелена книга» з питань підприємливості в Європі). Упродовж наступних років (2008, 2012, 2013, 2015) це питання постійно популяризувалося («Європейський Акт про малий бізнес» (2008), «Повідомлення про перегляд освіти» (2012), «План дій з навчання підприємливості на період до 2020» (2013), «Новий план дій для Європи щодо вмінь» (2015))» [7, с.11]. На сьогодні питання стосовно структури підприємливості як компетентності залишається невирішеним (за Звітом Eurymide з приводу «Навчання підприємливості у навчальних закладах», 2016). На думку науковця, ініціативність та підприємливість найчастіше визначається компетентністю підприємливості. У близькій інтерпретації ці поняття викладено в Європейській рамці підприємницької компетентності EntreComp [20]. Примітним є те, що сфера ресурсів концептуальної моделі EntreComp вміщує фінансову та економічну грамотність, що, як зауважує О. Варецька [7, с.16], додатково підтверджує той факт, що приймаючи європейський досвід варто враховувати й напрацьовані на сьогодні світові, національні надбання у сфері економічної освіти і духовно-економічного виховання, національний і ментальний, історичний досвід розвитку багатьох поколінь. Це стосується контексту «підприємливості та ініціативності (у світлі історії педагогіки як один із результатів процесу економічного виховання, економічної соціалізації) з позиції ціннісного підходу, починаючи від грецьких філософів до індустріального напрямку (К. Ушинський), ділового (М. Шелгунов), політехнічного (доба радянського періоду), індустріального (П. Блонський), господарського (А. Макаренко) виховання й сповненого економічним змістом трудового виховання (В. Сухомлинський) у XX столітті» [7, с.16].

Сьогодні підвищення фінансової грамотності школярів в Україні обумовлено багатьма чинниками, у тому числі й вивченням курсу «Фінансова грамотність», впровадження якого розпочалося з 2011-2012 н. р. у рамках дослідно-експериментальної роботи за темою «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності в навчально-виховний процес навчальних закладів». Цю роботу було розгорнуто на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації України на період з 2012 по 2019 роки (станом на вересень 2016 року курс охопив 651 заклад освіти, 700 викладачів та близько 20 тисяч учнів). Важливим етапом дослідно-експериментальної роботи стало створення навчальних програм (2015) для початкової школи («Фінансова абетка» (2 кл.), «Фінансова арифметика» (3 кл.), «Фінансова поведінка» (4 кл.) за редакцією Т. Смовженко) [за 14], про що згадувалося вище, їх доопрацювання відповідно до концептуальних змін НУШ. Їхнім недоліком вважаємо відсутність програми для учнів першого класу.

Новизна розробки полягає у розробленні й упровадженні авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» з фінансової грамотності для учнів перших класів закладів загальної середньої освіти; конспектів уроків з предмету на основі мультипредметності й інтеграції вивчення питань з фінансової грамотності в групу освітніх галузей початкової школи, а саме: мовно-літературної, математичної, громадянської та історичної, технологічної.

Розробка за інноваційним потенціалом є: комбінаторною.

Провідна педагогічна ідея розробки формування підприємницької та фінансової компетентностей учнів на основі засвоєння ними базових фінансових знань та практичних навичок, сприяння соціальній адаптації учнів першого класу в умовах ринкового середовища.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗРОБКИ

Мета розробки полягає в розробленні й апробуванні авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» для учнів

перших класів для реалізації наскрізної змістової лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» для учнів нової української школи.

Завдання.

1. Вивчення теоретичних та науково-методичних питань щодо фінансової грамотності взагалі, та початкової школи, зокрема.

2. Визначення критеріїв, показників і рівнів обізнаності молодших школярів фінансової грамотності.

3. Розроблення програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» для учнів перших класів та конспектів уроків з предмету на основі мультипредметності й інтеграції фінансової грамотності в мовно-літературну, математичну, громадянську та історичну, технологічну освітні галузі початкової школи.

4. Упровадження й експериментальна перевірка ефективності авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» та конспектів уроків для учнів перших класів.

5. Підведення підсумків та розроблення методичних рекомендацій.

Тривалість роботи над розробкою: з 2018 р. по 2023 р. у три етапи.

I етап – (2018 – 2019 р.р.) – *пошуково-теоретичний* – аналізування науково-методичної літератури з означеної теми, визначення підходів, педагогічних принципів та технологій для розроблення власних педагогічних ідей та дидактичних матеріалів для реалізації розвитку підприємливості і фінансової грамотності молодших школярів.

II етап – (2019 – 2021 р.р.) – *практичний* – розроблення та апробація авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» та конспектів уроків для учнів перших класів (далі по тексту – Програма).

III етап – (2021 – 2023 р.р.) – *узагальнювальний* – узагальнення результатів реалізації програми щодо розвитку підприємливості і фінансової грамотності молодших школярів; відстеження результативності, коригування недоліків для

подальшого впровадження фінансової освіти, написання методичних рекомендацій для вчителів.

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗРОБКИ

Перед початком роботи ми поставили запитання стосовно того, в якому віці розпочинати навчати фінансової грамоти. Відповідь знайшли під час опрацювання джерел і власного батьківського досвіду: починати навчати дітей фінансової грамоті потрібно тоді, коли вперше даємо дитині в руку монету і пояснюємо, що це і для чого це потрібно.

На *I етапі* опрацьовано науково-методичну літературу, досвід учителів-практиків та здійснено аналіз наукових позицій щодо формування фінансової грамотності у молодшому шкільному віці; визначено підходи (інтегративний, діяльнісний, компетентнісний та особистісно орієнтований), педагогічні принципи [12] та технології для реалізації власних педагогічних ідей для розроблення дидактичних матеріалів щодо розвитку підприємливості і фінансової грамотності молодших школярів, концептуальний складник, зокрема матеріали Університету банківської справи НБУ та проекту USAID Агентства США з міжнародного розвитку «Розвиток фінансового сектору» (FINREP) щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення України, Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 р.р.

Взято до уваги досвід зарубіжних країн. Так, у Великій Британії навчання фінансової грамотності розпочинається із 7 років. Діти вивчають основи економіки домашнього господарства, отримують інформацію про особові рахунки, кредитні та дебетові картки. У США – фінансова грамотність є справжнім національним рухом, а викладання предмету є обов’язковим, хоча в кожному штаті це відбувається по-різному (як повноцінний предмет чи факультатив) та інші.

Суголосні із висновком багатьох науковців, які досліджували питання, що ознайомлення із поняттями, набуття первинного фінансового досвіду має

розпочинатися якомога раніше, тоді дитинство стане етапом формування економічної свідомості, фінансово активної особистості.

На *II етапі* відбулося вибудовування структурно-логічного змісту та апробація авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» (додаток 1); створення бази практичних завдань, майбутніх проєктів для їх застосування на практиці; розроблення конспектів уроків для учнів перших класів.

Під час роботи над Програмою враховано піраміду засвоєння знань, адже в процесі фінансово-економічної соціалізації діти отримують інформацію фінансового наповнення після перегляду реклами (спостереження видовища), мультфільмів, кінофільмів, із книжок, завдяки чому відбувається засвоєння досвіду попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять; спілкування з батьками, ровесниками й дорослими, які приймають дитину як економічного партнера, завдяки активній самотійній участі в економічному житті (покупки, накопичення й витрачання грошей, економічний вибір тощо), виконання соціально-економічних ролей, участь у налагодженні найпростіших фінансових взаємозв'язків між різними людьми що виявляється результатом її власної фінансово доцільної поведінки.

Зроблено висновок, що ці першоджерела спершу функціонують у межах сім'ї, завдяки чому їй належить головна роль у формуванні фінансово-економічних уявлень і майбутніх світоглядних позицій дитини. З іншого боку, для успішності процесу школа має встановити партнерські відносини із родинами учнів.

Взято до уваги також і суб'єктивні та об'єктивні чинники низького рівня фінансової грамотності населення нашої країни, як-от: відсутність сформованих традицій навчання громадян основам фінансової грамотності; неналежне забезпечення потенційних учасників ринку необхідною якісною й максимально об'єктивною фінансовою інформацією; відсутність сформованого інституту фінансових консультантів; вкрай низька затребуваність фінансових знань основною масою населення, нерозуміння їхньої практичної ролі на всіх етапах

життєвого циклу. Отже, для взаємодії та спілкування необхідна наявність лексичного запасу фінансово-економічної спрямованості (поняття «купівля», «обмін», «гроші», «потреби», «ресурси», «блага» тощо; перелік особистісних якостей, як-от: щедрий, добрий, жадібний, підступний, хитрий, благодійник, меценат та ін.; властивості товару – якісний, дешевий, дорогий, сучасний, корисний тощо). Запас мінімальної фінансово-економічної лексики може бути як в активному, так і в пасивному стані.

Під час створення Програми дотримувалися принципів [за 12] суб'єктності, свідомості, системності, доступності, доцільності, інтегрованості, орієнтації на цінності. Зупинимося більш детально. *Суб'єктність* – спрямованість педагогічного процесу на виховання першачків як активних діячів, які перетворюють навколишнє середовище та самих себе, стають учасниками спільної з дорослими діяльності. Принцип *свідомості* як використання методів навчання, що відкривають дітям можливість бути самостійними, активними, реальними суб'єктами процесу пізнання (творчі проекти, ігрова діяльність, міні-дослідження). *Системність* – раціональне, послідовне та цілісне планування пізнавального матеріалу, дотримання логічної послідовності під час його подання. *Доступність* – застосування в освітньому процесі фінансових, економічних понять, доступних для сприйняття першокласниками. *Доцільність* – спрямування зусиль дитини на досягнення конкретної мети її діяльності, результатів, проектування дій, їх зміну відповідно власних прагнень і конкретних обставин. *Інтегрованість* завдань фінансового виховання в усіх видах творчої діяльності, наскрізних лініях програми початкової школи НУШ. *Орієнтація на цінності* – формування первинного фінансового досвіду відбувається на ґрунті системи загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми й успішної фінансово-економічної діяльності в майбутньому.

Метою Програми визначено усвідомлення елементарних фінансових уявлень, необхідних у практичній діяльності, що є початком формування фінансової та підприємницької компетентності.

Реалізація поставленої мети здійснювалася під час вирішення освітніх, виховних та практичних завдань. Зупинимося більш детально.

Освітні завдання:

– формування вміння:

а) розрізняти найбільш поширені фінансові терміни, розуміти їх зміст і грамотно оперувати ними у повсякденному житті;

б) поводитися з грошима (як правильно витратити, усвідомлено підходити до покупок, накопичувати, розуміти їхню цінність і складність заробітку);

в) зіставляти власні потреби із можливостями особистими й родини;

Виховні завдання:

– виховання дбайливого та усвідомленого ставлення до грошей, ресурсів, благ (дарових, економічних, особистих і суспільних тощо) ;

Практичні завдання:

– навчити застосовувати фінансові знання на практиці, працювати в команді, презентувати свої результати;

– моделювати соціальні ролі, фінансову поведінку в учнів першого класу в навчальних та життєвих ситуаціях;

– засвоїти первинні практичні навички споживача.

Програма курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» для учнів перших класів розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень).

Програмою передбачено активне використання діяльнісного підходу. Практична діяльність є невід’ємним компонентом кожного уроку, вона легко інтегрується з іншими предметами початкової школи й сприяє розвитку кругозору та формуванню у здобувачів освіти цілісної картини світу фінансів.

Пропонований зміст курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності» для учнів перших класів структуровано за такими розділами (табл.1):

Зупинимося більш детально.

Розділ I. Хочу — можу — треба надає уявлення про потреби людини (особисті, суспільні тощо) про те, як можна навчитися розрізняти потреби та

Таблиця 1

Структура змісту курсу за вибором
«Перші кроки в світ фінансової грамотності» для учнів 1-х класів

Розділи	Кількість годин на тиждень
1. Хочу — можу — треба	8
2. Гроші не ростуть на деревах	12
3. Вчимося накопичувати та витрачати	8
4. Культура споживання	7
Всього годин :	35

бажання, визначати правильно цілі покупки (без чого не обійтися, а на чому заощадити); сприяє розвитку вміння зіставляти особисті потреби з бюджетом родини.

Розділ II. Гроші не ростуть на деревах містить пояснення про те, що для отримання грошей людині потрібно працювати чесно, що їх можна позичити у банку (місце, де вони зберігаються) і вчасно повернути позику; допомагає сформувати елементарні уявлення про професії взагалі й батьків, зокрема, їх напруженість та значення для родини; сімейний бюджет.

Розділ III. Вчимося накопичувати та витрачати дає уявлення про власний бюджет та кишенькові гроші; вчить дотримуватися правил економії та ощадливості в побуті; спрямовано на вивчення понять та уявлень про доброчинність та благодійність.

Розділ IV. Культура споживання ознайомлює з правилами поведінки грамотного споживача, який може змодельовати життєву ситуацію; передбачає розв’язування сюжетних задач, які зінтегровано з предметами базового навчального плану першого класу початкової школи.

Теми для вивчення Програми відібрано з урахуванням вікових можливостей, тому процес навчання ґрунтується на ігрових технологіях, інтерактивних методах навчання, аналізуванні соціально-економічних ситуацій,

зрозумілих для учнів, серії сюжетних малюнків, казок, віршів, проведенні екскурсій по місту, на підприємства, в банки, страхові компанії, магазини, розв'язанні математичних задач з фінансово-економічним змістом, проведенні міні-досліджень. Зокрема, передбачено ознайомлення із правилами поведінки у природних та змодельованих ситуаціях, пов'язаних з фінансовими відносинами, які допомагають навчитися узгоджувати власні дії з діями інших людей, впізнавати із казок такі основні характеристики особистості як ощадливість, економність, працелюбність, недбальство, неохайність, байдужість до пошкоджених речей, книжок, іграшок, людей та їхніх потреб. Для обчислення вартості покупок використовувалися не абстрактні і незрозумілі поняття, а справжні гроші, у грі «Магазин» – конструктор Lego.

На уроках учні вчать розрізняти раціональні та нераціональні покупки, планувати та вираховувати витрати на ремонт квартири чи будинку, ознайомлюються з формуванням цін на товари, поняттям «витрати»; розв'язують задачі економічного змісту; закріплюють знання економічних термінів «заробітна плата», «вартість», «прибуток», «збиток», «дарунок».

Під час вивчення теми «Поняття про родинний бюджет» відбувається підведення учнів до розуміння того, чому важливо враховувати обов'язкові й необов'язкові витрати сім'ї, визначати важливість та необхідність, корисність придбаних товарів. Зауважимо, що більшість дітей стикалася з тим, що батьки відмовляли їм у купівлі, мотивуючи тим, що потрібно придбати певні речі для всієї сім'ї. Під час заняття можна поставити учням низку проблемних питань: «Що таке гроші, навіщо вони взагалі потрібні?», «Чому не можна купити одразу все, що бажаємо?».

Програмою передбачено звернення до досвіду учнів, вислуховування їхніх історій, які відбувалися з ними в магазині, коли батьки відмовляли у придбанні певної речі. Означене вплине на розуміння того, що у кожного члена родини є особисті потреби: ліки – для бабусі, іграшки – молодшій сестри чи брата, корм – тваринки й загальні потреби для всіх членів родини (продукти харчування, проїзд на транспорті, оплата комунальних послуг тощо). Зокрема,

на цьому етапі навчального заняття доречно ознайомити учнів з поняттям «витрати сім'ї» як із грошима, які сім'я витрачає. Закріпити поняття можна за допомогою загадок про витрати.

Вчитель має пояснити учню / учениці зрозумілою мовою, чому не можна: не платити за електрику, опалення й воду (квартира буде в повній пітьмі, холоді і без води); у магазині віддати за солодощі всі гроші (не залишиться коштів на щось важливе, наприклад, хліб, мясо, корм для тварини та ін.)

Наведемо приклади.

Приклад 1. Тема 2. Життєва математика. Урок 1. Де можна купувати товари та отримувати послуги? Завдання «Аналізування ситуації».

Іванка та Богданчик вирішили витратити власні кишенькові гроші на нові футболки. Іванка відправилася до торговельного центру, а Богданчик вирішив скористатися послугами інтернет-магазину. Назви переваги кожного з виду покупок.

Приклад 2. Тема 1. Поняття про гроші. Урок 3. Гроші в різних країнах світу. Гра «Детективи»

Було б весело, якби ми трохи пограли в детективів і з'ясували назви грошей, які використовують у країнах, перелічених нижче. Впиши назви грошей у рядках: США_____, Польща_____, Китай_____, Японія_____, Ізраїль_____.

Приклад 3. Тема 3. Поняття про родинний бюджет. Урок 6. Витрати родини, обов'язкові та необов'язкові. Міні-дослідження «Ціни різних продовольчих товарів».

Обговоріть з мамою ціни різних продовольчих товарів, які вона купує. Запитай: «Скільки коштує 1л молока? Яку ціну має 1кг борошна?» Дізнайся ціни якомога більшої кількості продуктів. Потім візьми аркуш паперу, поділи його на кілька стовпців і напиши номінал банкноти у верхній частині кожного стовпця: 5 грн., 10 грн., 50 грн., 100 грн., 200 грн., 500 грн. Під кожною сумою напиши або намалюй, які продукти можна купити за цю банкноту.

Спостереження за дітьми під час їхньої спільної/ самостійної роботи підтверджує стійку зацікавленість предметом.

Ураховано, що засвоєння учнями / ученицями Програми курсу буде більш продуктивним, якщо здійснюватимуться міжпредметні зв'язки (координація та інтеграція) [4].

Наведемо приклади. На заняттях інтегрованого курсу навчання грамоти доцільними стануть лінгвістичні ігри економічної та фінансової спрямованості (вирішити або скласти кросворд; згадати прислів'я й приказки, у яких зустрічаються економічні поняття (наприклад, «гроші», «жадібність», «праця», «багатство» та ін.); скласти перелік товарів, які продаються у певному магазині («Взуття», «Супермаркет», «Продовольчі товари» тощо); вставити у тексті пропущені слова; знайти помилки в реченні та виправити їх; виключити одне слово, яке виявилось зайвим та пояснити свій вибір; дібрати спільнокореневі слова (праця, працелюбний; реклама, рекламіст); пояснити значення прислів'я на економічну та фінансову тематику; розтлумачити фінансовий термін.

Особлива увага у Програмі приділяється тематичним бесідам, під час яких відбувається вирішення проблемних питань та ситуацій, формування практичних навичок, підприємницької поведінки: «Як взимку зберегти тепло?», «Потреби та можливості», «Потреби людини», «Потреби тварин», «Чому кажуть: «Природа-матінка»?», «Розподіл праці серед тварин: бджоли та мурахи» тощо). Учні усвідомлюють залежність людини від природи, необхідність раціонального використання природних багатств рідного краю (вугілля, сіль, крейда, вода, газ, нафта).

Для розвитку підприємницької компетентності та фінансової грамотності важливо навчити розпоряджатися коштами, відстоювати власний погляд, переконувати. Для цього Програмою пропонуються такі форми роботи:

– дискусії на проблемні фінансові теми: «Що краще купити: нову іграшку для малюка чи нові окуляри для бабусі?», «Для чого треба берегти своє здоров'я?»;

– роздуми: «Чому я хочу (або не хочу) бути бізнесменом?», «Що найважливіше в житті?», «Що можна купити за гроші?», «Що неможливо купити за гроші?»;

– тренінги: «Я в супермаркеті», «Найбільш економна господиня», «Конвеєр», «Чи знаєш ти ціни?»

– ділові рольові ігри: «Меню для дитячого кафе», «Реклама дитячого кафе», «Маленькі кухарі» тощо. Щодо останньої то на заняттях доцільним буде запропонувати учням / ученицям на деякий час стати маленькими кухарями і приготувати улюблену страву. Після того, як діти за допомогою міні-діалогів дізнаються один в одного що їм найбільше до смаку, складають список продуктів, необхідних для приготування цього шедевру, «вивчають» вміст холодильника, вони здійснюють віртуальний похід до продуктового магазину. Для виконання цього завдання знадобляться математичні знання, вміння підрахувати вартість покупки, решту.

На *III етапі* проведено узагальнення результатів упровадження Програми; відстежено результативність розвитку підприємливості і фінансової грамотності учнів першого класу (додатки 2, 3); внесено корективи з огляду на виявлені недоліки для подальшого впровадження фінансової освіти та написано методичні рекомендації щодо реалізації авторської програми курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності».

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОЗРОБКИ

За результатами анкетування (вхідне, вихідне, представлено у додатках 2 та 3) стосовно впровадження Програми здобувачі освіти продемонстрували:

– розуміння сутності понять, визначених Програмою, вміння пояснювати їхнє значення, розрізняти раціональну та нераціональну покупку, зіставляти власні потреби та можливості / ресурси;

– підвищений інтерес до вивчення фінансової грамотності;

– здатність обґрунтовувати розумну фінансову поведінку переконливими аргументами;

– вміння й готовність взаємодіяти, спільно з іншими суб'єктами освітнього процесу знаходити зважені відповіді на дискусійні питання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ РОЗРОБКИ ДО МАСОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Для успішного впровадження розробки радимо: опрацювати нормативно-правову базу фінансової освіти в Україні; сприяти підвищенню кваліфікації педагогічних працівників з питань методик формування фінансової грамотності молодших школярів; застосовувати компетентнісний, діяльнісний, інтегративний, особистісно орієнтований підходи; залучити батьків до співпраці для ознайомлення із професіями.

Представлене напрацювання стане корисним вчителям початкових класів та всім освітянам, які запроваджують в початковій школі курс за вибором «Фінансова грамотність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: Міжнародний досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*, 2021. Вип. 1 (66). С.81–85.
2. Барчі Б.В. Розвиток фінансової грамотності учнів молодшого шкільного віку. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. Мукачево, 2021, Випуск 2(8). С.22–28
3. Бахмат Н.В. Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в Новій українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України*. Київ: Міленіум, 2021. Вип. 31 (2-2021). С.107–122.
4. Варецька О.В. Застосування міжпредметних зв'язків програмного курсу початкової школи з економікою. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць*. Київ-Запоріжжя, 2002. Вип. 23. С. 226–230.
5. Варецька О.В. Ставлення молодших школярів до грошей як чинник їхньої духовно-економічної соціалізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: зб. наук. праць ДНВЗ «ДДПУ»*. Слов'янськ: ДДПУ, 2017. Вип. 5. за матеріалами Міжнародної інтернет-конференції «Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій». У 2-х ч. Ч.I С.25–37. URL: <http://pptma.dn.ua/files/2017/5-1/5.%20Varetska%20s.52-68.pdf> (дата звернення: 25.08.2023).
6. Варецька О.В. Формування ініціативності і підприємливості молодших школярів. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної он-лайн-конференції*. Бердянськ, 2017. С.231–235.
7. Варецька О.В., Лосєва О.Ю. Нова українська школа: формування підприємницької компетентності учнів початкових класів : науково-методичний посібник. Запоріжжя : ФОП К.С.Советнікова, 2019. 196 с.

8. Гельбак А. М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя : методичні рекомендації. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського». 2017. 24 с.

9. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 року № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 року № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text> (дата звернення: 25.08.2023).

10. Коберник Г. І. Формування фінансової грамотності учнів початкової школи у процесі вивчення математики. Перспективи та інновації науки. Київ. 2022. №12 (17). С. 336–346. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/759/761> (дата звернення: 25.08.2023).

11. Лист Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2023 р. № 1/12038-23 Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році. URL: <https://goo.gl/Zgfw1C> (дата звернення: 25.08.2023).

12. Люок О.В. Принципи формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в учнів у освітньому процесі початкової школи. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/105-tendentsiyi-suchasnoyi-pidhotovky-maybutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly-7-8-zhovtnia-2021-roku/744-printsipi-formuvannya-klyuchovoji-kompetentnosti-pidpriemlivist-ta-finsova-gramotnist-v-uchniv-u-osvitnomu-protsesi-pochatkovoji-shkoli> (дата звернення: 25.08.2023).

13. Майборода О. М. Формування фінансової грамотності молодших школярів у освітньому процесі початкової школи : випускна кваліфікац. робота на здобуття освіт. ступеня магістра : спец. 013 Початкова освіта. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, каф. почат. і проф. освіти. Харків, 2022. 69 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7139> (дата звернення: 25.08.2023).

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22 «Про затвердження Типових освітніх програм 1-2 і 3-4 класів» («Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я.»)
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-ta-navchalnih-program-dlya-1-2-ta-3-4-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-viznannya-takimi-sho-vtratili-chinnist-deyakih-nakaziv-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini> (дата звернення: 25.08.2023).

14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 25.08.2023).

16. Філончук З. В. Фінансова грамотність учнів як чинник їхньої успішної економічної соціалізації. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. 1. Вип. 45. С. 59–66.

17. Фінансова грамотність для початківців: 11 унікальних порад, які вас шокують! URL: <https://www.grivnya.in.ua/finansova-gramotnist/finansova-gramotnist-dlya-pochatkiv-siv/> (дата звернення: 25.08.2023).

18. Фінансова просвіта. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <https://www.fg.gov.ua/finansova-prosvita> (дата звернення: 25.08.2023).

19. Хом'юк І. В., Родюк Н. Ю. Формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors*. 2021. Вип. 2. С. 322-342. URL : <https://bit.ly/3XjU9Yk> (дата звернення: 25.08.2023).

20. Bacigalupo, M. The Entrepreneurship Competence Framework. Publication Office of the European Union / M. Bacigalupo, P. Kampylis, P. Punle, G. Van den Brande. Luxembourg : EntreComp, 2016.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Програма курсу за вибором «Перші кроки в світ фінансової грамотності»
для учнів перших класів

URL: https://drive.google.com/file/d/1pDypxXwd2odMry_TpzcFlVyeFfrKHuN8/view?usp=sharing

Додаток 2.

Вхідне анкетування учнів перших класів стосовно впровадження
програми

URL: https://drive.google.com/file/d/1yXy_Xg_HHlqKW_HS3yc5z9uc0bXnK8JP/view?usp=sharing

Додаток 3.

Вихідне анкетування учнів перших класів стосовно впровадження
програми

URL: https://drive.google.com/file/d/1yXy_Xg_HHlqKW_HS3yc5z9uc0bXnK8JP/view?usp=sharing

